Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

ZAMONAVIY JAMIYATDA MAXSUS VA INKLYUZIV TA'LIM INTEGRATSIYASI: MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Xushvaqtova Iroda Komilovna
Qarshi shahar 5-son ko'p tarmoqli
maktab-internati o'qituvchisi
irodaxaydarova807@2gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21809366

Anotatsiya
Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarni ta'lim tizimiga qamrab olish borasidagi maxsus va inklyuziv ta'limning o‘zaro integratsiyalashuvi, bu jarayonda yuzaga kelayotgan pedagogik, psixologik hamda infratuzilmaviy muammolar atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tajriba va milliy ta'lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlari va tavsiyalari ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ta'lim, integratsiya, alohida ta'lim ehtiyojlari, pedagogik adaptatsiya, barrierlarsiz muhit, sosializatsiya.

Inson huquqlari va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslangan zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir shaxsning, uning jismoniy, ruhiy yoki intellektual xususiyatlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iborat. Bugungi kunda an'anaviy maxsus ta'lim tizimidan jamiyatga to'liq integratsiyalashuvni nazarda tutuvchi inklyuziv ta'lim modeliga o‘tish global miqyosdagi muhim tendensiyalardan biridir[1]. Biroq, maxsus va inklyuziv ta'limning integratsiyalashuv jarayoni shunchaki bolalarni umumta'lim maktablariga joylashtirish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon ta'lim mazmuni, metodikasi, infratuzilmasi hamda jamiyatning ushbu o‘zgarishlarga psixologik tayyorgarligini chuqur isloh qilishni talab etadi. Maxsus ta'lim va inklyuziv ta'lim bir-birini inkor etuvchi emas, balki to'ldiruvchi tizimlardir.

Maxsus ta'lim korreksion-pedagogik yondashuvlar, maxsus metodikalar va tor mutassislar (surdopedagog, tiflopedagog, oligofrenopedagog, logoped) faoliyatiga tayanadi. Inklyuziv ta'lim esa ushbu vositalardan umumiy ta'lim muhitida samarali foydalanishni, ya'ni bolani ajratmagan holda unga zarur korreksion yordamni ko‘rsatishni nazarda tutadi[2]. Integratsiyaning muvaffaqiyati maxsus ta'limda to‘plangan boy metodik tajribani umumiy ta'lim maktablari amaliyotiga to‘g‘ri va bosqichma-bosqich tatbiq etishga bog‘liq. Bugungi kunda maxsus va inklyuziv ta'lim integratsiyasini to‘liq amalga oshirishda bir qator obyektiv va subyektiv to‘siqlar kuzatilmoqda.

Birinchidan, umumta'lim muassasalarining ko‘pchiligida imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun to‘siqsiz muhit yetarlicha tashkil etilmagan.

Ikkinchidan, umumta'lim maktabi o‘qituvchilarining alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlash bo‘yicha maxsus pedagogik-psixologik bilim va ko‘nikmalari yetarsiz o'rganilgan[3].

Uchinchidan, jamiyatda, jumladan, ota-onalar hamda o‘quvchilar jamoasida inklyuziv ta'limga nisbatan noto‘g‘ri qarashlar va stereotiplar saqlanib qolmoqda.

To'rtinchidan, har bir bolaning o‘ziga xos rivojlanish darajasiga moslashtirilgan individual ta'lim trayektoriyalari va maxsus darsliklarning yetarli darajada ishlab chiqilmagani metodik bo'shliqlarni keltirib chiqarmoqda[4].

Maxsus va inklyuziv ta'lim integratsiyasida kar va zaif eshituvchi o‘quvchilarning ta’limiy ehtiyojlarini to‘liq ta'minlash alohida yondashuvni talab etadi. Eshitish qobiliyatida nuqsoni bo‘lgan bolalarni umumta'lim muhitiga muvaffaqiyatli moslashtirish, eng avvalo, ularning muloqot to‘siqlarini

bartaraf etishdan boshlanadi. Ushbu jarayonda maxsus ta'lim muassasalarida qo‘llaniladigan surdopedagogik usullar va surdo-tarjima xizmatining o‘rni beqiyosdir. Kar va zaif eshituvchi o‘quvchilar uchun dars jarayonida ko‘rgazmalilik va vizual axborot manbalarining ustuvorligini ta'minlash zarur. Zamonaviy multimedia texnologiyalari, subtitrli o‘quv materiallari hamda interaktiv ko‘rgazmali vositalar dars samaradorligini keskin oshiradi. Buning uchun umumta'lim maktablaridagi sinfxonalarni maxsus eshitish moslamalari va tovushni kuchaytiruvchi akustik tizimlar bilan jihozlash talab etiladi. Zaif eshituvchi o‘quvchilarning mavjud eshitish qobiliyatini saqlab qolish va rivojlantirish uchun korreksion-surdopedagogik mashg‘ulotlar muntazam o‘tkazilishi lozim. Nutqni shakllantirish, talaffuzni to‘g‘rilash va eshitish idrokini o‘stirish ustida ishlash ushbu bolalar ta'limining ajralmas qismidir.

Inklyuziv ta'lim muhitida ushbu jarayonlarni samarali tashkil etish uchun umumta'lim o‘qituvchilari surdopedagogika asoslari bo‘yicha tegishli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi shart. O‘qituvchilarning dars davomida imo-ishora tilidan elementar darajada foydalana olishi o‘quvchi bilan yaqin muloqot o‘rnatishga yordam beradi.

Maxsus maktab-internatlarning tajribali surdopedagoglari umumta'lim o‘qituvchilariga doimiy konsultatsion va metodik yordam ko‘rsatib borishi zarur. Surdopedagoglar kar o‘quvchiga murakkab o‘quv materiallarini o‘zlashtirishda va topshiriqlarni bajarishda bevosita ko‘maklashadi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchining jamoaga muvaffaqiyatli qo‘shilishi faqat ta'limiy emas, balki psixologik tayyorgarlikka ham bog‘liqdir. Tengdoshlari orasida bag‘rikenglik va o‘zaro hurmat muhitini qaror toptirish orqali kar bolalarda ajralib qolish hissining oldi olinadi. Sinfdoshlarining imo-ishora tilining boshlang‘ich iboralarini o‘rganishi o‘zaro do‘stona muloqot va ijtimoiy integratsiyani yanada mustahkamlaydi. Maktabda o‘tkaziladigan madaniy, sport va ijtimoiy tadbirlarda kar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Shu bilan birga, kar va zaif eshituvchi o‘quvchilarning ota-onalari bilan doimiy va uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalarga korreksion yordam ko‘rsatish usullarini o‘rgatish va ularni ta'lim jarayoniga jalb etish kutilgan natijani beradi. Natijada, maxsus ta'lim tajribasi va umumta'lim imkoniyatlarining birlashishi kar va zaif eshituvchi bolalarga sifatli bilim olish imkonini yaratadi. Bunday tizimli integratsiya eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning kelajakda jamiyatning teng huquqli va faol a'zosiga aylanishini kafolatlaydi.

Kar va zaif eshituvchi o‘quvchilarning axborot olish imkoniyatlarini kengaytirishda raqamli ta'lim resurslarining ro‘li kundan-kunga ortib bormoqda. Xususan, o‘quv materiallarini imo-ishora tili bilan parallel ravishda translyatsiya qiluvchi maxsus dasturiy ta'minotlar darsni tushunishni sezilarli darajada osonlashtiradi. Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar bazasida yaratilgan bunday platformalar har bir o‘quvchiga materialni o‘zlashtirish sur'atiga mos ravishda individual shug‘ullanish imkonini beradi. Shuningdek, darsliklar va o‘quv qo‘llanmalarini zamonaviy vizual grafika hamda animatsion ilovalar bilan boyitish eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quv xonalarida zamonaviy proyektorlar va interaktiv doskalardan foydalanish vizual idrokni kuchaytirib, ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Shu bilan birga, raqamli vositalar orqali kar o‘quvchilarning masofaviy ta'lim olishi va doimiy o‘z ustida ishlashi uchun keng sharoitlar yaratiladi. Texnik ta'minot va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning uyg‘unligi bolalarning o‘quv motivatsiyasini va bilimga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Oqibatda, raqamlashtirilgan ta'lim muhiti eshitishida to‘sig‘i bo‘lgan o‘quvchilarning bilim olish jarayonini to‘laqonli hamda samarali tashkil etishga poydevor bo‘ladi.

Maxsus va inklyuziv ta'lim integratsiyasi — bu shunchaki ta'lim tizimidagi islohot emas, balki jamiyatning insonparvarlik hamda bag‘rikenglik darajasini belgilovchi ijtimoiy ko‘rsatkichdir. Mavjud muammolarni tizimli hal etish, pedagoglar malakasini oshirish hamda barrierlarsiz muhitni yaratish orqali har bir bolaning o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun teng imkoniyatlar ta'minlanadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlariga

ega bo‘lgan bolalarning jamiyatga moslashuvida maxsus maktablar va ularda to‘plangan ko‘p yillik metodik tajriba hal qiluvchi ahamiyatga ega. Integratsiya jarayoni maxsus ta'lim muassasalarining o‘rnini yo‘qotishni emas, aksincha ularning funksional imkoniyatlarini kengaytirishni nazarda tutadi. Zamonaviy sharoitda maxsus maktablarni umumta'lim muassasalariga ilmiy-metodik va korreksion ko‘mak beruvchi tayanch resurs markazlariga aylantirish eng maqbul istiqbolli yo‘nalishdir. Maxsus maktablarning pedagogik jamoasi, surdopedagog, tiflopedagog hamda oligofrenopedagoglarining boy amaliy tajribasini inklyuziv ta'lim amaliyotiga tizimli tatbiq etish orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, maxsus maktablar bazasida yaratiladigan korreksion-metodik ko‘mak tizimi umumiy ta'lim bilan hamkorlikda faoliyat yuritsagina, har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan, har tomonlama xavfsiz va samarali ta'lim muhitini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNESCO. Open File on Inclusive Education: Support Materials for Managers and Administrators. — Paris: UNESCO, 2001. — p. 15-18.
2. Mominova L.R., Mo‘minova D.S. Inklyuziv ta'lim muammolari va rivojlanish istiqbollari. — Tashkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019. — 84-b.
3. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems: How to Progress the Action? // European Journal of Special Needs Education, 2020. Vol. 35(1), pp. 20-34.
4. G‘oziyev E.E. Maxsus va integratsiyalashgan ta'lim psixologiyasi. — Toshkent: Universitet, 2021. — 112-b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar. — Toshkent, 2023. — 45-b.
6. Shohmurodova SH.SH. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar surdopedagogikasi va ularni inklyuziv ta'limga tayyorlash metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. — 145-b.
7. Marschark M., Hauser P. C. How Deaf Children Learn: What Parents and Teachers Need to Know. — Oxford: Oxford University Press, 2012. — pp. 88-102.